

ІСТОРИЧНІ І МОВНІ ЗАГАДКИ ГАЛИЧА

Стаття присвячена аналізу дискусійних топографічних проблем, пов'язаних з Галичем. Розглянуто особливості осадництва і початків державності Південної Польщі та їх дослідження істориками. Здійснено спробу пояснити походження назви (гори і міста) Галича від одноіменного гірського пасма, яке ймовірно виконувало роль кордону Польщі, Русі та Угорщини. Проаналізовано відомості про Галич з Угорсько-польської хроніки та текстів Яна Длугоша. Висвітлено різні існуючі версії етимології назви Галича. Відкритими залишено питання про точне розташування «castrum Galis» і прикордонних таблиць (з написами кирилицею) між Польщею і Угорщиною, які знаходилися на горі Галич.

Ключові слова: місто Галич, гірське пасмо Галич, castrum Galis, Угорсько-польська хроніка («Cronica Ungarorum...»), Ян Длугош.

Понад сторіччя тривають дослідження істориків проблеми осадництва і початків державності Південної Польщі, результати яких дають багатий топографічний матеріал, значно старший за писемні пам'ятки польської мови. Загальноживана сьогодні у слов'янській ономастиці класифікація місцевих назв В. Ташицького (1946/1958) побудована на запропонованій Т. Войцеховським (1873) послідовності їхньої появи (топографічній, культурній, етнічній, патронімічній, державній, службовій, родовій), яку насправді не було доведено, хоча поділ Т. Войцеховського «може бути прикладом, на який повинні спиратися спроби реформування використовуваних до того часу в цій сфері класифікацій, і приклади заміни їх поділом, укладеним монолітно, який включає всі категорії значень, що трапляються серед слов'янських назв місцевостей» (W. Taszycki, 1946/1958, с. 260).

Їхні видатні історики — К. Потканський, Ф. Буяк, В. Семкович, Я. Відаєвич, К. Бучек продовжували досліджувати осадництво польських земель у контексті поглиблення реконструкції географічно-природних умов і міжплемінних кордонів, що виявилось дуже цінним

у мовознавстві для відтворення первісного простору поширення польської мови і її діалектів.

Проблематику осадництва сьогодні і далі досліджує в краківському осередку головно професор Фелікс Кірик, зосереджуючись на історії міст Малопольщі (1985); ранньосередньовічним залюдненням Карпат і кельтським давніх Балкан займався у новаторський спосіб інший талановитий історик з краківської Вищої педагогічної школи (*WSP – Państwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej*) – Стефан Матешев, якому, однак, як і К. Потканському свого часу, не вдалося довести своєї справи до завершення.

Метою моїх коментарів є спроба пояснити назву (гори і міста) Галича у зв'язку з гіпотезою, що гірське пасмо з цією назвою виконувало роль кордону Польщі, Русі та Угорщини. Відповідно до недавно висунутої гіпотези М. Парчевського (1991) цей кордон міг пролягати дещо далі на захід, поблизу Яслиськ, у місці народження нашого Ювіляра (Фелікса Кірика), який у своїй науковій творчості багато уваги приділив як справам руським, так і угорським.

Розпочнімо з двох відомих ще від Середньовіччя згадок про розташування кордону, який нас цікавить. Перша походить із так званої Угорсько-польської хроніки (*Cronica Ungarorum iuncta et mixta cum Cronicis Polonorum et vita sancti Stephani* // Monumenta Poloniae historica (далі – МРН), t. 1, s. 485–515) і стосується подій X–XI ст., але відредагованої, напевно, в XIII ст. За цією пам'яткою польсько-угорський кордон із заходу виглядав так: «[...] termini Polonorum ad litus Danubii ad civitem Strigoniensem terminabantur, dein Agriensem civitatem ibant, demum in fluvium, qui Tizia nominatur, cedentes, regyrabant iuxta fluvicem, qui Cepla nuncupatur, usque ad castrum Galis ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant» (МРН, t. 1, s. 505).

На тему розташування «*castrum Galis*» думки дослідників розходяться, однак домінує версія В. Халупецького (1923, с. 104), яку в Польщі підтримував В. Семкович (1925, с. 42–44), що цю назву варто читати як *Salis*, згаданий нижче: «*Dux Polonorum in castrum Salis porrexit*» (МРН, t. 1, s. 506) і що йдеться тут про місто з угорською назвою *Sovár* («град соляний») поблизу Пряшева. Однак сам В. Семкович у попередній праці (1920, с. 88, 102) підтримував припущення С. Радзіковського (1919) про гору Галич і відмовився від нього на користь гіпотези В. Халупецького, між іншим, тому, що польсько-руський кордон в XI–XIV ст. проходив далі на захід, і з огляду на брак залишків городища на цій горі.

Існує, однак, інше свідчення, що опосередковано вказує на пасмо Галича, і походить воно з тексту Яна Длугоша, який при описі гір Польщі біля назви *Byezkod* зауважує: «[...] mons prope castrum Sobyen, terras Polonicales a Pannonicis disterminans. In illius enim vertice situs est lapis Ruthenicis inscriptus literis, et a Leone Duce quondam Russiae locatus, limites Regnorum Poloniae et Hungariae demonstrans. Ex hoc monte, et ad eius verticem hi fluvii insignes et memorabiles orti consurgunt, videlicet Dnyestr, Szan, Stryg et Czissa, et in subiectas regiones, Poloniam videlicet, Russiam et Pannoniam diverso itinere ex ipsa montis summitate decurrentes fraguntur» (I, с. 45).

Як зрозуміло з вищенаведеної цитати, перший історик Польщі не тільки досконало знався на процесах залюднення Малопольщі (vide «*Liber beneficiorum...*»), але й на гідрографії Східних Карпат, адже Сян і Дністер дійсно мають свої витoki на хребті Галич, а річка Стрий пливе іншим боком Ужоцького перевалу, назва якого виводиться від річки Уж (угор. *Ung*), через Лаборець і Бодрог впадає до згаданої у двох пам'ятках Тиси.

Маємо й два свідчення, що деякий час кордон між Польщею, Руссю та Угорщиною проходив головним вододілом Східних Карпат (притоки Вісли, Дністра і Дунаю), гідрографічним вузлом якого є саме гірське пасмо Галич.

Згадка в Угорсько-польській хроніці про кордони Польщі на Дунаї і належність Червенських городів, імовірно з Сяноком, до Русі дозволяють припустити, що йдеться тут або про часи Болеслава Хороброго, або про ще раніший період — до того, як Володимир Великий 981 р. приєднав землі лендзян-ляхів до Русі.

Добре відомо, що ранньосередньовічні міжплемінні рубежі становили не густозаселені терени, точно такою була карпатська пуща (*Silva Nigra*). На вододіл Сяну і Дністра як первісний рубіж заселення протопольського і проторуського вказує опосередковано припущення Ю. Відаєвича (1937). Вчений стверджував, що далі на північ цей кордон проходив уздовж болотистої долини Верещиці. Свідчать про це й місцеві назви, похідні від етноніма лях, які трапляються східніше від неї, як наприклад Ляшки, Ляшків, Ляшковичі, і яких немає на західному, лядецькому боці цієї річки.

Погляньмо уважніше на саму назву Галич, яка, як відомо, стосується не тільки гірського пасма, але передусім міста над Дністром, столиці Галицького князівства у XII—XIV ст. Виникає питання, чи назва гори пов'язана з назвою міста і князівства, тобто чи назву прикордонної гори не було запозичено від назви держави?

Щодо етимології назви міста Галич існують різні версії, деякі зовсім фантастичні, що пов'язують її з кельтами чи грецьким словом «сіль», якою торгували в місті. Сьогодні переважає гіпотеза видатного німецького славіста М. Васмера (1950/1964, с. 338), який пояснює Галич як державну місцеву назву, що походить від імені-прізвиська «*galica*» — «кавка».

У схожий спосіб пояснював назву гори І. Рудницький (1939, с. 65), а саме від української форми того ж виразу, але як збірного іменника (*collectivum*) галич — «галковий». Однак переконливішою стосовно гірської етимології назви є версія С. Храбца (1950, с. 133–134), який навів такі три назви «Галич» з території Гуцульщини, що виводять її від українського виразу *гало* — «куля» з суфіксом *-ич* як *Дебр-ич*, *Костр-ич*. Також Й. Рігер (1969, с. 58) пояснював назву бескидського Галича від того ж виразу *гало*, але у значенні «гала, поляна», наводячи ще одну назву з цим самим суфіксом: *Верб-ич*. Додаймо також, що українською вираз *гало* означає надто «відкриту галявину в лісі, не заросле тростиною місце на озері» (Б. Грінченко 1907, с. 268), натомість відсутній у словниках вираз *галич* — «гора овальної форми, не заросла на верхівці лісом» — треба вважати топографічним апелятивом.

Повернімося до назви міста Галича, яку М. Васмер виводив від апелятива *galica* — «кавка (галка)». Отож видається малоімовірним, щоб назва міста, розташованого на незначній відстані від кількох однойменних гір, походила від зовсім різних виразів. І тут знову в пригоді стає інформація Яна Длугоша на тему міста Галича: «*Item Halycz, mons altus terrae Haliciensis argillosus, qui a fluvio Dnyestr abluitur, cui arx super imposita est, qui regioni et arcu nomen dedit*» (I, с. 44).

Іншими словами, назва міста, а від нього — Галицької Русі і в латинізованій формі Галіції походить від форми гори, на якій стояв замок. Немає, однак, очевидного зв'язку між містом (і державою) Галичем та однойменною горою в Бескидах. Тому залишаються до кінця не з'ясованими історичні загадки Галича:

1. Де потрібно розташувати «*castrum Galis*», поблизу якого мали перетинатися кордони Угорщини, Польщі та Русі. Не міг ним бути *Sovár*, адже західний кордон Русі ніколи не сягав Пряшева.

2. Яка доля спіткала прикордонні таблиці між Польщею і Угорщиною з текстом, написаним руським алфавітом (кирилицею), які, за інформацією Длугоша, були встановлені на Галичі.

На друге питання, можливо, відповідь археологія.

*Переклад з польської Іванни Папи
(Львів, Україна)*

Bibliografia

- Chaloupecký V. (1923), *Stare Slovensko*, Bratislava.
Długosz J. (1873), *Historia Polonica*, t. 1, Kraków.
Hrabec S. (1950), *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*, Kraków.
Hrinczenko B. (1907), *Słowa ukraińskiej mowy*, t. 1, Kyjiv.
Kiryk F. (1985), *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w.*, Kraków.
Monumenta Poloniae Historica (MPH) (1864–1893), Lwów–Kraków.
Parczewski M. (1991), *Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach*, Kraków.
Radzikowski S. (1991), «Głos Narodu», 5 I 1919.
Rieger J. (1969), *Nazwy wodne dorzecza Sanu*, Wrocław.
Rudnicki J. (1939), *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*, Lwów.
Semkowicz W. (1920), *Granica polsko-węgierska w oświetleniu historycznym*, *Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego*, t. LXXXIX.
Semkowicz W. (1925), *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego*, Kraków.
Taszycki W. (1946/1958), *Słowiańskie nazwy miejscowe*, Kraków; przedruk: *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. 1.
Vasmer M. (1950), *Russisches etymologisches Wörterbuch*, t. 1, Heidelberg; tłumaczenie rosyjskie (1964): *Etymologiczeskij słowar' russkogo jazyka*, t. 1, Moskwa.
Widajewicz J. (1937), *Południowo-wschodnie kresy Polski w X i XI wieku*, Poznań.
Wojciechowski T. (1873), *Chrobacja. Rozbiór starożytności słowiańskich*, Kraków.

Leshek Bednarchuk (Krakow, Poland).

Historical and linguistic mysteries of Halych

In the article, the author analyses controversial topographical issues connected with Halych. The main aspects of settlement and early statehood of the southern Poland and their research by historians have been investigated. Special attention was paid to explain the origin of the name Halych (of both mountain and town) from the mountain chain which probably served as the border between Poland, Rus and Hungary. The mentions of Halych in the Hungarian-Polish Chronicle and texts by Ian Długosz were analyzed. The existing versions of etymology of the name Halych have been specified. The question of the exact location of «castrum Galis» and border tables between Poland and Hungary (with the inscriptions in Cyrillic) which were located on the mountain Halych is still open.

Key words: *the town of Halych, Halych mountain range, «castrum Galis», The Hungarian-Polish Chronicle, Ian Długosz.*

Bednarchuk L. Historyczne i językowe zagadki Halicza / Leszek Bednarchuk // Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin / [pod redakcją J. Chrobaczyńskiego, A. Jureczki i M. Śliwy]. – Kraków : Wyd-wo i drukarnia «Secesja», 1993. – S. 59–62.